

ISTOTA I CELE KONTROLI W KSZTAŁCENIU

Kontrola i ocena jest nieodłącznym składnikiem ludzkiego działania. Jest naturalnym elementem celowych czynności człowieka w zaspokajaniu potrzeb. Spełnia rolę regulacyjną stosunków międzyludzkich, w tym także relacji pomiędzy uczestnikami procesu kształcenia. Na ogół każdy uczeń chce mieć dobre oceny, nawet ten, któremu przypisuje się cechy cynizmu i arogancji. Człowiek pragnie potwierdzenia i wzmocnienia swego poczucia własnej wartości, gdyż jest to ważny warunek jego poczucia bezpieczeństwa. W środowisku wspierającym - uczeń rozwija się, pokonuje trudności, wzrasta jego otwartość na innowacyjność i kreatywność. W środowisku krytykującym, nastawionym na przyłapywanie na błędach – uczeń traci wszelką motywację (powoduje nim lęk), zamyka się, popada w frustrację, formuje się samoocena „człowieka niepotrzebnego, nieważnego”. Kontrola wiedzy uczniów pełni dla nauczycieli rolę wartościowania jego sprawności w kreowaniu procesu uczenia się uczniów. Oceniając ucznia, nauczyciel kształtuje jego przekonania o możliwościach i postępach. Jeżeli czyni to w sposób zgeneralizowany, przypisując uczniowi etykiety „niemożliwości” uczy go tak właśnie myśleć o sobie i uniemożliwia wykonywanie zadania. Czasem na całe życie. Na kontrolowanie i ocenianie składają się czynności nauczyciela, których celem jest zbieranie informacji potrzebnych do podjęcia mądrej decyzji. Decyzje te są bardzo ważne dla ucznia. Informacje powinny być trafne i dokładne. Kontrolowanie to gromadzenie i scalanie informacji, a ocenianie to proces dochodzenia do opinii lub przypisywania wartości. Sprawdzian jest techniką kontroli przeznaczoną do zbierania informacji o tym, ile uczniowie wiedzą na jakiś temat. Wystawianie stopnia jest aktem oceny, ponieważ nauczyciel określa, jakiej wartości odpowiada uzyskana informacja. Efektem kontroli jest rozpoznanie. Pojęcie kontrola odnosi się do wszelkich czynności nauczyciela, polegających na gromadzeniu i scalaniu informacji o uczniach lub studentach. Informacje można zdobywać przez obserwacje, rozmowy oraz przez prace domowe lub testy. Kontrola może dotyczyć klasy i nauczania; i w tym przypadku można posługiwać się różnymi środkami – od nieformalnych informacji zwrotnych przekazywanych przez uczniów podczas lekcji, po zbiorcze opracowanie ocen i wyników sprawdzania. Kontrola jest ostatecznym sprawdzeniem rezultatów pracy ucznia. Służy ustaleniu jego osiągnięć i pozwala ocenić. Według encyklopedii PWN, kontrola to porównanie wykonania z wyznaczeniami stanu faktycznego ze stanem wymaganym. Służą temu wcześniej przygotowane normy lub plany, a sama kontrola może przebiegać w formie inspekcji, rewizji, weryfikacji. Według słownika wyrazów obcych PWN, kontrola to porównywanie stanu faktycznego z wymaganym, sprawdzenie, przegląd. Przytoczone definicje wskazują, że kontrola nie tylko spełnia zadanie sprawdzenia, ale przede wszystkim daje przegląd sprawy, ułatwia nadzór,

zapewnia porównywanie zamierzonych rezultatów z faktycznymi osiągnięciami. Bogdan Nawroczyński stwierdza, że kontrola jest istotnym elementem nauczania i bez niej proces ten ulega dezintegracji, przekształca się w mówienie i słuchanie. Kontrola jest elementem udoskonalającym pracę nauczycieli i uczniów. Na podstawie prac Cz.Kupisiewicza, J.Konopnickiego, J.Janiszewskiej i K.Kuligowskiej można określić kontrolę jako działalność pedagogiczną towarzyszącą procesowi kształcenia we wszystkich jego etapach. Po zakończeniu działalności dydaktycznej kontrola pozwala zbadać osiągnięcia uczniów lub studentów. Takie pojmowanie kontroli wyznacza właściwe cele dla jej funkcji w procesie kształcenia: kontrola pozwala określić potrzeby oświatowe tych, którzy zostaną poddani oddziaływaniu dydaktycznemu. Umiejętne stosowanie rozpoznania określi poziom uczestników kształcenia, potrzeby odpowiedniego programu, który będzie odpowiedni dla wybranej grupy. Cel ten można nazwać rozpoznawczo-przygotowującym. Następnym celem kontroli jest właściwe organizowanie i doskonalenie procesu kształcenia. Kontrola towarzyszy wówczas procesowi kształcenia, spełniając zadanie nadzorujące i pozwala porównywać przebieg kształcenia z wcześniej przyjętymi założeniami. Cel ten można określić jako organizujący i doskonalący. Następnym celem jest określenie osiągnięć uczniów w procesie kształcenia. Dzięki kontroli możemy określić aktualny poziom i stan przyswajania materiału określonego programem. Cel ten pozwala wskazać luki i potrzeby uzupełnień, jest to cel leżących osiągnięć. Następny cel pozwala wyznaczyć oceny i stopnie. Ułatwia określenie różnic między uczestnikami. Możemy nazwać ten cel jako oceniający. Niezależnie od przedstawionych celów, które występują w całym procesie kształcenia, przeprowadzając go i doskonaląc przebieg, wyróżnić możemy również doraźne cele kontroli. Te doraźne cele nie łączą się z całym procesem kształcenia, ani w jego zakresie, ani w pełnym czasie trwania. Służą weryfikacji informacji o stanie badanych problemów w danej chwili. Aby kontrola należycie spełniała swe funkcje, to dążyć należy do realizowania wszystkich jej celów. W praktyce przeważa cel czwarty. Rozwinięcia i wzbogacenia wymagają cele, które określamy jako rozpoznawcze, organizujące, pozwalające ustalić bieżący poziom osiągnięć. Procesy kontroli i oceny pochłaniają dużą część czasu nauczyciela. Konsekwencje kontroli i oceniania uczniów są rozległe: mogą wyznaczyć kierunki i zakres kształcenia uczniów, kariery zawodowe i wynikający stąd poziom i styl życia. Należy rozróżnić kontrolę kształtującą i zbierającą. Kontrola kształtującą ma na celu zbieranie informacji przed rozpoczęciem nauczania lub podczas nauczania po to, żeby nauczyciel dowiedział się, jaką wiedzę uprzednią dysponują uczniowie. Kontrola zbierająca inaczej sumulująca następuje po zakończeniu nauczania: służy zebraniu wiadomości o osiągnięciach uczniów i wystawieniu ocen. Sprawdzenie osiągnięć szkolnych uczniów to weryfikacja jakości procesu dydaktycznego. Ma ona dostarczyć nauczycielowi i uczniowi informacji o tym, w jakim stopniu osiągają cele kształcenia. Ocena, to kontrola jakościowa stopnia

opanowania przez ucznia wiadomości, nawyków i umiejętności rozwoju ich zdolności poznawczych oraz przekonań i postaw. Sprawdzanie osiągnięć szkolnych jest utrapieniem dla uczniów, a także niekiedy problemem dla nauczycieli. Jednak sprawdzanie osiągnięć szkolnych w połączeniu z ich oceną, to nieodłączny element procesu kształcenia.

Składowymi czynnościami każdego nauczania jest sprawdzenie osiągnięć ucznia, czyli ustalenie czego uczeń się nauczył. Sprawdzanie i ocenianie uczniów jest częścią procesu ewaluacji. Proces ewaluacji jest rozumiany jako ciąg działań, polegających na systematycznej kontroli czynności dydaktycznych oraz sprawdzenie ich rezultatów. Sprawdzanie i ocenianie powinno pozwolić nie tylko wartościować umiejętności uczniów, ale również ulepszyć proces nauczania. Kontrola osiągnięć musi opierać się na czytelnym dla uczniów zakresie wymagań. Gdy uczeń zna zakres wymagań i rozumie kryteria oraz wie, że są konsekwentnie stosowane, będzie współdziałał w procesie dydaktycznym. Przed przystąpieniem do kontroli i oceny wiadomości i umiejętności ucznia, należy zastanowić się co chcemy oceniać, kiedy chcemy oceniać i w jaki sposób - czyli wybrać jeden z wielu znanych nam sposobów oceniania. Proponuje się następujące metody kontroli i oceny :

- konwencjonalne,
- testowe,
- maszynowe,

wśród nich :

- sprawdziany pisemne,
- sprawdziany laboratoryjne,
- obserwacje pracy uczniów.

Metody konwencjonalne polegają na odpytaniu ustnym-rozumnym, pisemnym i egzaminacyjnym, rzadziej na posługiwaniu się książką, a jeszcze rzadziej na pracach praktycznych. Ustne sprawdziany wiadomości bądź umiejętności uczniów opierają się na rozmowie nauczyciela z uczniem. Nauczyciel formułuje pytania, polecenia, uczeń zaś daje odpowiedzi, najczęściej takie, jakich oczekuje nauczyciel, bo od tego przecież zależy ocena za odpowiedź. Ocena ustne, szczególnie wrywkowa kontrola realizacji celów sformułowanych w planie lekcji jest fragmentaryczną i nie pozwala stwierdzić, czy wszyscy uczniowie danej klasy cele te osiągnęli. Pytania bowiem, na które odpowiadają, odnoszą się jedynie do określonych fragmentów przerabianego na lekcji materiału. Wyróżnia się dwie grupy rodzajowe pytań: pytania proste, wymagające od ucznia pamięciowej reprodukcji zapamiętywanego materiału i pytania problemowe wymagające refleksji intelektualnej i złożonych operacji myślowych i praktycznych. Tutaj nauczyciel żąda od ucznia odpowiedzi rozwiniętych i uargumentowanych, to znaczy takich, w jakich oprócz faktów, odpowiadający uczeń podaje ich właściwą naukową interpretację. Prace pisemne sprawdzające wiadomości, sprawności i umiejętności ucznia, to przede wszystkim prace domowe, a obok nich rzadziej stosowane prace klasowe.

Najczęściej do prac pisemnych domowych odwołują się nauczyciele języków, matematyki i fizyki. Rzadziej zadają je nauczyciele przedmiotów zawodowych, ale w tych przedmiotach uzyskują one bardzo urozmaiconą postać (np. rysunki, wykresy, schematy, diagramy itp.). Im częstsza i dokładniejsza jest kontrola prac domowych, tym systematyczniej i staranniej je uczniowie wykonują. Kontrola pozwala nauczycielowi stwierdzić, czy jego sposób zadawania pracy domowej jest właściwy, czy uczniowie są odpowiednio przygotowani do wykonywania tej pracy i jakie posiadają umiejętności. Nie zawsze jednak prace domowe ucznia czy kartkówki mogą być podstawą rzetelnej kontroli wiadomości i umiejętności, te daje dopiero praca wykonana przez uczniów w klasie. Jest to praca klasowa, często zapowiadana wcześniej i poprzedzana powtórzeniem materiału. Daje ona bowiem nauczycielowi stosunkowo największą pewność, samodzielności jej wykonania przez ucznia. Jednak zarówno odpytywanie pisemne, jak i odpytywanie ustne jest obarczone błędami subiektywizmu na co zwraca uwagę wielu pedagogów i psychologów.

Posługiwanie się książką, jako sposób na sprawdzenie wiadomości i sprawności uczniów, najczęściej pojawia się w nauczaniu języków. Sprowadza się ono najczęściej do umiejętności czytania, streszczania utworu, układania planu, tłumaczenia, czy wyszukiwania form gramatycznych.

Wykonywanie prac praktycznych czy ćwiczeń laboratoryjnych, to wartościowy sposób sprawdzania osiągnięć ucznia. Jest to ze wszystkich konwencjonalnych sposobów najbardziej nowoczesny i najbardziej „życiowy” proces kontroli osiągnięć. Pozwala namacalnie przekonać się, jak uczeń opanował wiadomości i umiejętności np. z matematyki, fizyki i techniki, i jak potrafi z nich zrobić użytek wtedy, gdy ma wykonać jakieś zadanie praktyczne. Nowoczesne metody uwzględniają samodzielność młodzieży w formułowaniu i rozwiązywaniu problemów teoretycznych i praktycznych. Szkoła bowiem, nie tylko uczy poznawać świat, ale także kształtuje emocjonalny stosunek do niego, do nagromadzonych przez ludzkość wartości, do ludzi i czynów, do przyrody, do samego życia. Ocena postępów młodzieży w tej dziedzinie nie może być wymierna, bowiem w grę wchodzi trudno uchwytnie wskazówki.

Dalszym zasadniczym sposobem modernizacji sprawdzania osiągnięć szkolnych uczniów jest stosowanie testów dydaktycznych. Test tym różni się od kartkówki, że zawarte w nim pytania są pytaniami zamkniętymi, ograniczającymi swobodę ucznia i sprawdzającymi je bądź do wypełnienia zawartych w teście luk, bądź do wyboru odpowiedzi prawdziwej spośród kilku lub kilkunastu odpowiedzi niepełnych albo wręcz fałszywych. Przystępując do opracowywania testu dla danego przedmiotu, należy zastanowić się nad rodzajem testu, doбором i układem pytań, poleceń, rysunków, czyli jakie czynniki interesują nauczyciela, należy więc sporządzić plan testu. Liczba zadań w teście zależy od zakresu materiału, od rzetelności oceny jak również od czasu przeznaczanego na sprawdzenie osiągnięć.

Formy zadań testowych (testów):

- testy zamknięte:
 - testy wyboru wielokrotnego,
 - testy typu prawda czy fałsz,
 - testy matrycowe (wykresy, schematy),
 - testy na dobieranie (uporządkuj, sklasyfikuj, przyporządkuj),
- testy otwarte:
 - z luką należy je uzupełnić,
 - testy wymagające krótkiej odpowiedzi,
 - czynności na symbolach
 - opis.

Wartość testu wynika z jego trafności. Test dla danego przedmiotu nauczania nie jest trafny, gdy mierzy tylko wiadomości, a pomija inne kryteria, gdy eksponuje nadmiernie jakiś dział programu kosztem innych działów, lub gdy mierzy inteligencję czy pamięć, a nie opanowanie wiadomości i umiejętności. Po przeprowadzeniu testu należy dokonać statystycznej analizy zadań testowych, czy nie są one zbyt łatwe lub trudne dla młodzieży. Manipulacje zmierzające do podwyższenia trudności zadań testowych wykorzystywane są najczęściej w tzw. testach selekcyjnych.

Zwróćmy uwagę na badanie wyników nauczania po zakończeniu każdego działu programowego czy semestru. Ocenianie sumujące winno być podstawą planowania nowych strategii działań. Każda ocena wiadomości teoretycznych, praktycznych zachowań ucznia powinna być obiektywna, uzasadniona, sprawiedliwa, bowiem z oceną wiążą się powodzenia lub niepowodzenia szkolne. Ocena powinna inspirować ucznia do pracy, uaktywniać go w procesie kształcenia, pobudzać do myślenia i działania, a nie zniechęcać. Sposobem aktywizującym uczniów jest wdrożenie ich do systematycznej kontroli i oceny uzyskiwanych wyników w procesie uczenia się. Systematyczne sprawdzanie stopnia opanowania wiedzy i umiejętności pozwala szybko wychwycić występujące trudności, a także stwierdzić sukcesy, szczególnie uzdolnionych uczniów, które należy wspierać i rozwijać. Powinniśmy zwracać uwagę na samokontrolę i samoocenę wiadomości, ponieważ służy ona ewentualnej korekcie popełnionych błędów. Ocena nadaje każdej pracy ucznia wagę, staje się bodźcem i zachętą do lepszego jej wykonania. Warunki te spełnia jednak, jak wspomniano, tylko ocena sprawiedliwa, a przy tym odpowiednio umotywowana i to zarówno wtedy, gdy nauczyciel chce zwrócić uwagę na staranność lub sumienność, a także samodzielność pracy ucznia, jak i wtedy, gdy chodzi o wykazanie, że przyczyną złej odpowiedzi jest nieuwaga, niestaranność lub nawet niewłaściwy stosunek do nauki. Dobrze zaplanowany i przeprowadzony proces kontroli i oceny osiągnięć uczniów może stać się dla rodziców, samych uczniów, a także dla nauczycieli, podstawą informacji, która może pomóc w przeprowadzeniu działań bardziej skutecznych w

osiąganiu wyższego poziomu wiedzy i umiejętności lub uzupełnianiu braków.

Kończąc ten referat chcę krótko przypomnieć, że przed przystąpieniem do kontrolowania i oceniania wiadomości i osiągnięć ucznia należy odpowiednio dobierać treści materiałów, które mają podlegać sprawdzeniu czyli:

- ustalić wymagania dydaktyczne,
- ustalić cel oceniania,
- stworzyć w klasie sytuację taką, że uczniowie wiedzą, iż są oceniani,
- ustalić i wybrać spośród wielu przytoczonych sposobów, rodzaj oceniania i kontrolowania.

Należy zastanowić się i wybrać poziom oceny:

- konieczny,
- podstawowy,
- rozszerzający wiadomości i umiejętności,
- wykraczający poza np.: dział czy program nauczania.

Kontrola i ocena to terminy nierozłącznie związane z szeroko rozumianą edukacją szkolną. Problem kontroli i oceny towarzyszy codziennie nauczycielowi i uczniowi w procesie nauczania i uczenia się.

Poziomy wymagań mają - oczywiście – charakter otwarty i przechodzenie z jednego na drugi odbywa się w sposób naturalny. Dzięki temu ocena jest autentycznie motywacyjna i ma charakter dynamiczny. Uczestnictwo ucznia w kontroli i ocenie jego wiedzy jest bardziej świadome i jednocześnie ma on wpływ na ocenę, którą uzyskuje.

Literatura:

- 1) R.Arends „Uczymy się nauczać”, wyd. WSiP, W-wa 1995
- 2) Słownik wyrazów obcych PWN W-wa 1971 s.387
- 3) Wielka encyklopedia powszechna PWN tomVI W-wa 1965 s.8
- 4) B.Nawroczyński „Zasady nauczania” wyd.3 Wrocław 1961 s.212
- 5) J.Konopnicki „Powodzenia i niepowodzenia szkolne” W-wa 1966. PZWS
- 6) Cz.Kupisiewicz „Niepowodzenia dydaktyczne”, „Przyczyny oraz niektóre środki zaradcze” wyd.4 W-wa 1972 PWN
- 7) J.Janiszevska, K.Kuligowska „Jak kontrolować osiągnięcia uczniów” W-wa 1965 PZWS.